

HUIS VAN DE KERKMUZIEK

nieuwsbrief januari 2022

De Bijbel zingt

De Bijbel staat vol met liederen. Psalmen natuurlijk, maar dat is beslist niet het enige. Er zijn nog twee Bijbelboeken die bestaan uit liederen: Klaagliederen van Jeremia en Hooglied. En dan staan er verspreid door de Bijbel nog allerlei liederen of teksten die als lied geïnterpreteerd kunnen worden.

De Maand van de Bijbel 2022 heeft als invalshoek *Zing een nieuw lied*. Een mooie gelegenheid om aandacht te geven aan liederen in de Bijbel. Eeuwenoud, maar elke keer weer als nieuw.

Ter gelegenheid van de Maand van de Bijbel 2022, bieden we hier een wandeling in woord, beeld en klank langs liederen uit de Bijbel.

Inhoud

De Bijbel zingt	1	<u>1</u>
Psalmen	1	
Hooglied	3	
Klaagliederen	4	
Cantica	4	
<i>Maria, Zacharias en Simeon...</i>	5	
<i>... en anderen</i>	5	

Psalmen

Dit Bijbelboek, een bundeling an 150 liederen, heeft een eigen plaats in het leven van de kerk gekregen, in tal van vormen en praktijken, niet alleen als *liederen* maar vooral ook als *gebeden*. Het christendom deed daarmee overigens niets nieuws, want psalmen maakten altijd al deel uit van het leven in het spoor van de Tenach, de Hebreeuwse Bijbel.

De psalmen gingen de ruggengraat vormen van het officie, de dagelijks reeks getijdengebeden in de kloosters. Delen uit psalmen kregen in de vaste plaats in de zondagse liturgie. Bepaalde psalmen werden belangrijk voor de zogenaamde privé/devotie. De Reformator Calvijn nam het initiatief tot

het compleet *berijmde* psalter. De wereld van de lichte muziek ging de psalmen ontdekken en kwam met eigen vormen. Psalmen worden sowieso gerekend tot de wereldliteratuur en tot klinken gebracht met muziek uit allerlei tijden en culturen worden velen geraakt door hun zeggingskracht en betekenis.

Koning David en zijn musici. David bespeelt hier een *psalterium*. Daarnaast wordt er gespeeld op klokkenspel, vedel, een blaasinstrument en de blaasbalgen van een orgel worden gepompt.

Afbeelding in het *ElisabethPsalter* uit de 13de eeuw, een rijk geïllustreerde uitgave van de psalmen voor persoonlijk gebruik.

Luisteren

- Een van de meest bekende psalmcomposities is het *Miserere* van Gregorio Allegri (1582-1652). Het gaat om psalm 51, 'Miserere mei, Deus: secundum magnam misericordiam tuam', een van de zogenoemde boetepsalmen. Hij schreef het stuk in 1630 voor de paus van dat moment, met oog op de metten in de laatste dagen van de Stille Week.

Maar hoe bekend dit *Miserere* ook is, ook andere componisten schreven een *Miserere*.

Bijvoorbeeld:

- James MacMillan (*1959): [James MacMillan – Miserere - YouTube](#)
- Arvo Pärt (*1935) combineerde het *Miserere* met het Dies Irae: [Arvo Pärt Miserere The Latvian Radio Choir \(LRC\) 12 January 2015 Rotterdam - YouTube](#)

2

Meer weten:

- Hebben Psalmen een plaats buiten de kerk? Henk Vogel doet daar onderzoek naar: [Psalmen voorbij de liturgie – Henk Vogel](#)
- Het onlangs verschenen boek *Troost* van van Canadese publicist en wetenschapper Michael Ignatieff komt voort uit de ervaring die de schrijver opdeed tijdens concerten met uitsluitend Psalmcomposities:
'Dit boek is voortgekoemen uit een onverwachte uitnodiging. In 2017 werd me gevraagd om op een koorfestival in Utrecht een lezing te geven over rechtvaardigheid en politiek in het Bijbelboek Psalmen. Vier koren zouden uitvoeringen van alle hondervijftig psalmen ten gehore brengen en mijn lezing zou in de pauze tussen twee optredens plaatsvinden. [...] De muziek was prachtig, de woorden raakten me diep en de ervaring had een louterend effect dat ik tot op de dag van vandaag probeer te verklaren. Ik was gekomen om een lezing te geven, maar wat ik vond was troost: in de woorden, de muziek en de tranen van herkenning bij de toehoorders.'¹
- Hoe functioneerden psalmen in de oude kerk? Wat kende men uit de synagoge? Welke vormen ontwikkelden zich, in samenhang met de liturgische functie? Daarover gaat de

¹M. Ignatieff. *Troost. Als licht in donkere tijden*. Amsterdam 2021, 7 (uitg. Cossee). Zie ook: [Inspiratie \(huisvandekeermuziek.nl\)](#)

brochure *Psalmen in de liturgie. Over kerk en synagoge, vormen en genres*. Geschreven door Koenraad Ouwens, verkrijgbaar bij *Kerkzang.nl* (info@kerkzang.nl).

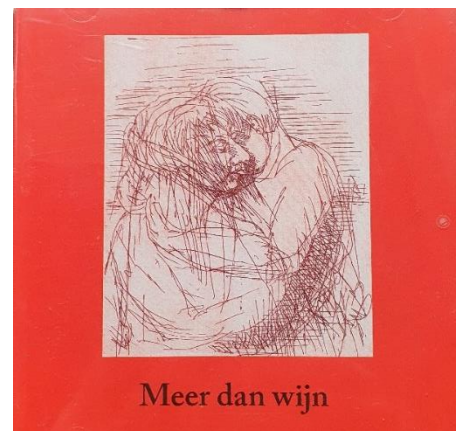

Hooglied

Wat wil de Nederlandse naam van dit Bijbelboek zeggen? De oorspronkelijke titel maakt dat duidelijk: *Lied der liederen* (Shir-HaShirim). Luther vertaalde dat met *Hohes lied* en zo werd het bij ons *Hooglied*. Zowel in de joodse als in de christelijke traditie werden de liefdesliederen uit dit boek heel lang vooral gezien als beeld van de relatie tussen God en zijn volk. In de joodse traditie had het mede daardoor een plaats rond Pesach, het feest van de uittocht uit Egypte en het begin van de geschiedenis waarin God met dit volk een verbond aangaat. In het christendom ging het over de liefde tussen God en de kerk en/of de gelovige. Deze duiding kreeg vooral bij mystici een plek, bijvoorbeeld Bernard van Clairvaux (1090-1153), maar later ook in het protestantse piëtisme. De interpretatie van Hooglied als een bundeling van liefdesliederen lag door de tijden heen wat moeilijker. Ondertussen wisten componisten uit de Duitse Barok met het beeldende karakter van de muziek vaak heel goed raad.

Luisteren

- Hooglied gelezen in het Hebreeuws: [Song of Songs reading Hebrew Ashkenaz Rabbi Weisblum שיר השירים פסח נוסח אשכנז - YouTube](#).
Je hoort dat 'lezen' hier *reciteren* is, lezen op verhoogde toon. Lezen en zingen overlappen elkaar. [Lees ook even de toelichting onder de opname!]
- Hoogliedmotetten uit de Barok, hier van Melchior Franck (1579-1639). Beeldende muziek: [Melchior Franck "Hohelied-Motetten" - YouTube](#)
- Ton de Leeuw (1926-1996), *Car nos vignes sont en fleur* (1981): [Ton de Leeuw - Car nos vignes sont en fleurs - YouTube](#)
- John Zorn (*1953), 'Kiss me'. Uit: *Shir Ha-Shirim*. [Kiss me - YouTube](#). Meer informatie: [Shir Hashirim \(album\) - Wikipedia](#)
- Ivan Moody (*1964), *Canticum canticorum* (geschreven voor het Hilliard Ensemble, 1987): [Canticum Canticorum I, by Ivan Moody \(b.1964\) - YouTube](#)

Eind 20ste eeuw vond in Utrecht een *Hoogliedproject* plaats waarbij vele kerken betrokken waren. De Domcantorij van het Citypastoraat Utrecht nam naderhand een cd op met daarop twee nieuwe Hooglied-composities, naast het al bestaande *Car nos vignes sont en fleur* van Ton de Leeuw: *Sjoelamit* (Jan Janssen) en *Hoogliedcantate* (Henk Alkema).

De afbeelding op de voorzijde is een ets van Frans de Winter (1996).

Klaagliederen

Dit boek bevat de klachten van de profeet Jeremia over de verwoesting van Jeruzalem door de Chaldeeën. Delen van deze klaagliederen kregen een vaste plek in de Stille Week, namelijk in de metten, het nachtelijk getijdengebed, van de laatste drie dagen van deze week. Dat heeft in de loop van de eeuwen indrukwekkende muziek opgeleverd. De basis was het eenstemmig reciteren, maar dat groeide vaak uit tot hele composities.

Bij de toonzettingen van de Klaagliederen vallen een paar dingen op. Omdat de Klaagliederen een acrostichon zijn, werd het gebruik om ook de letters van het (Hebreeuwse) alfabet te zingen. Daarnaast krijgt elk deel een opschrift: *Incipit Lamentatio Ieremiae Prophetae* – ‘Hier beginnen de klaagliederen van Jeremia de profeet’ – of *De Lamentatione Ieremiae Prophetae* – ‘Uit de klaagliederen van Jeremia de profeet’. Bovendien loopt er een refrein als rode draad door het geheel: *Jerusalem, Jerusalem convertere ad dominum deum tuum* – ‘Jeruzalem, Jeruzalem, keer terug tot de Heer uw God’.

De toonzettingen komen onder verschillende titels voor: *Lamentatio Ieremiae Prophetae* – de (Latijnse) naam uit de Vulgaat, *Threni* – naar de Griekse naam uit de Septuagint, en *Leçons de Tenebre*, een speciale liturgische vorm uit het Frankrijk van de 17de en 18de eeuw.

Jeremia als treurende profeet, fresco geschilderd door Michelangelo Buonarroti in het gewelf van de Sixtijnse kapel (1508-1512).

Luisteren

- Gregoriaans: [Lamentationes Ieremiae Prophetae O.P. | Lectio I | \(Feria V in Coena Domini\) - YouTube](#)
- Lamentaties door Anba Raphael, bisschop van Caïro (Koptische kerk): [Anba Raphael Lamentations of Jeremiah - YouTube](#)
- Thomas Tallis, (1505?-1585) Lamentations of Jeremiah: [Tallis: Lamentations of Jeremiah I - Tallis Scholars - YouTube](#)
- Marc Antoine Charpentier (1643-1704), *Leçons de Tenebre*: [Marc Antoine Charpentier \(1643 - 1704\). Leçon De Ténèbres - YouTube](#)
- Ernst Krenek (1900-1991), *Lamentatio Ieremiae Prophetae* (1941): [Lamentatio Ieremiae Prophetae \(krenek.at\)](#)

Cantica

Toch hoef je voor liederen in de Bijbel niet alleen bij deze speciale boeken te zijn. Want ze zijn door de hele Bijbel heen te vinden. En ook die liederen kregen vaak een eigen plaats in de kerkelijke praktijk. Het zijn de liederen die bekend staan onder de verzamelnaam *cantica*.

Maria, Zacharias en Simeon...

De bekendste van deze cantica zijn te vinden in de eerste twee hoofdstukken van het evangelie volgens Lucas: de Lofzang van Maria, de Lofzang van Zacharias en de Lofzang van Simeon. Deze drie kregen een vaste plaats in het dagelijks getijdengebed, aangeduid met het eerste woord van de Latijnstalige versie: het *Benedictus* ('Benedictus Dominus Deus Israel' – Zacharias) in de lauden, het *Magnificat* ('Magnificat anima mea' – Maria) in de vespers en het *Nunc Dimittis* ('Nunc dimittis servum tuum' – Simeon). De dag wordt zo geopend en afgesloten door deze drie: het Benedictus in het ochtendgebed en het Nunc Dimittis in het nachtgebed met daartussen, bij het aanbreken van de avond, het Magnificat.

In de Engelse *evensong* is zowel het *Magnificat* als het *Nunc dimittis* opgenomen; dat laat zien dat de *evensong* elementen uit beide kloostergetijden kent.

Giovanni Bellini (1430-1516), *Toewijding van Jezus in de tempel* (Lucas 2: 22-38), bij welke gelegenheid Simeon de woorden uitsprak die bekend werden als de Lofzang van Simeon. Deze gebeurtenis wordt gevierd op 2 februari: Maria Lichtmis en valt dus in de Maand van de Bijbel.

Luisteren

- Gesualdo da Venosa (1566-1613): [Spotify – Benedictus Dominus Deus Israel - song by Carlo Gesualdo, La Compagnia del Madrigale](#)
- Hendrik Andriessen (1892-1981): *Magnificat* (1937): [Hendrik Andriessen - Magnificat - YouTube](#)
- Arvo Pärt (*1935), *Nunc dimittis*: [Pärt: Nunc Dimittis - YouTube](#)

Meer weten:

- Hanna Rijken, *'My Soul Doth Magnify'. The Appropriation of Anglican Choral Evensong in the Netherlands*, Amsterdam (VU University Press), 2020.
- Jan Groenleer, *Waar de morgen gloort en de avond en de avond daalt. Kanttekeningen bij enkele cantica*. Zoetermeer 2016 (uitg. Boekencentrum). Dit boekje biedt informatie en overwegingen bij de drie cantica uit Lucas en hun plaats in het kloosterlijke getijdengebed.
- Simon Reynolds, *Lighten our darkness. Discovering and celebrating Choral Evensong*. London 2021 (uitg. Darton, Longman and Todd)

... en andere

Deze drie cantica uit Lucas zijn misschien wel de bekendste, maar niet de enige. Denk bijvoorbeeld aan het lied dat gezongen werd nadat Israël door de Rietzee was getrokken (Exodus 15) en het lied dat Mozes aan het eind van zijn leven uitsprak (Deuteronomium 32).

Of aan het lied van rechter Deborah na de overwinning op het leger van Sisera (Rechters 5), passages uit profetenboeken zoals 'Het lied van de wijngaard' (Jesaja 5), 'Gebed van Hizkia' (Jesaja 38) en 'Gebed van Habakuk' (Habakuk 3).

Er zijn ook teksten die vanuit een zeer bijzondere context klinken: het gebed van Jona in de buik van de grote vis (Jona 2) en het loflied van de drie jongemannen in de vurige oven (Daniël 3: 52-90; DC).

Uit het Nieuwe Testament springen, naast het Lucas-drietal, ook Filippenzen 2: 5-11 en Kolossenzen 1: 15-20 in het oog, twee Christus-hymnen. En dan is er ook nog het laatste Bijbelboek, Openbaring, waarin muziek en lofzang regelmatig voorkomt.

Het is niet altijd met zekerheid te zeggen of een tekst in de tijd van noteren nu wel of niet een *lied* is geweest. Belangrijker is dat het gaat om poëtische teksten, woorden die zo hymnisch van toon zijn dat ze van zichzelf al linken als muziek. Dat gaf ze een extra betekenislaag en zo kregen ze een plek in het leven van de kerk en de gelovigen. Zo was en is er voor elke dag van de week een canticum. Al heel vroeg was daar het Loflied van de drie jongemannen in de vurige over bij, het *Benedicite*; verschillende kerkvaders stimuleren het zingen van dit lied, in de ochtend maar ook in andere vieringen. Daarnaast hebben verschillende cantica een eigen plaats op bepaalde momenten in de gang van het liturgisch jaar. Daarbij springt vooral de periode rond Pasen in het oog. De Paasnachtviering is bijna ondenkbaar zonder het lied van Mozes en Mirjam, in aansluiting op de lezing van de doortocht door de Rietzee.

luisteren:

- **Exodus 15** (Lied van Mozes en Mirjam)
 - Hebreeuws; gezongen door het Estlands oude muziekensemble Hortus Musicus: [Az yashir Moshe · Traditional, Hortus Musicus \(spotify.com\)](#)
 - Gioacinni Rossini, *Cantemus Domino* (uit: *Péchés de vieillesse* boek 3, 1857-1868): [Spotify – Cantemus Domino - song by Gioachino Rossini, Ensemble Vocal Michel Piquemal, Michel Piquemal, Michel Piquemal](#)
- **Rechters 5** (Lied van Deborah)
 - Adolphus Hailstork (*1941), *Song of Deborah*:

v.l.n.r.: Marc Chagall, *Profetes Mirjam* | *Debora trekt met Barak ten strijde*; Ludwigsalter, 13de eeuw | *De drie jonge mannen in de vurige oven*; Priscilla catacomben, Rome, 3de eeuw

- **Jesaja 35**
 - Dave Brubeck (1920-2012), The desert and the parched land: [The Desert and the Parched Land Shall Rejoice - Dave Brubeck - YouTube](#)
- **Benedicite opera omnia**
 - Hildegard von Bingen (1098-1179), *Benedicite opera omnia* uit de Lauden van sint Ursula (Ensemble Organum o.l.v. Marcel Peres), [Laudes de sainte Ursule: XII. Canticum "Benedicite omnia opera" - YouTube](#)
 - Henry Purcell (1659-1695), O all ye works of the Lord:
- **Openbaring:**
 - Georg Friedrich Händel (1685-1759), 'Worthy is the Lamb'. Uit: The Messiah, nr. 52: [VOCES8: Worthy is the Lamb and Amen Chorus from 'Messiah' by G.F. Handel - YouTube](#)

Meer weten:

- De uitgave *Bijbelse Kantiëken* ('s-Hertogenbosch-Leuven 2003) biedt toonzettingen van tal van cantica voor het getijdengebed in de Nederlandstalige kloosters. Het is een uitgave van de Intermonasteriële Werkgroep voor Liturgie (IWVL). Deze werkgroep, opgericht in 1967 als samenwerkingsverband tussen monniken en monialen van Nederlandse en Vlaamse benedictijner- en cisterciënzerabdijen en -kloosters, heeft als doel teksten en muziek voor liturgisch gebruik te vervaardigen en uit te geven.
- A.G. Soeting, *Auditieve aspecten van het boek Openbaring van Johannes*. Zoetermeer 2001.

De auteur (1927-2012), theoloog, predikant en bijbelvertaler, vroeg zich af wat de achtergrond is van de vele muzikale symbolieken in het laatste Bijbelboek. Uiteindelijk promoveerde hij op deze vragen. Zijn conclusie: Johannes moet zijn muzikale terminologie en verbeelding hebben ontleend aan de Joodse eredienst zoals die in Jeruzalem werd gevierd.

